

Наталія ПЕРЕПЬОЛКІНА

ЗІБРАННЯ ДОРЕВОЛЮЦІЙНИХ СВІТЛИН
З ФОНДІВ КЕРЧЕНСЬКОГО ЗАПОВІДНИКА
(1880-ті — 1920-ті роки)

Колекція стародавніх фотографій, що зберігаються у фондах Керченського історико-культурного заповідника нараховує близько 400 одиниць зберігання [1]. Початок формування цієї колекції було покладено ще на рубежі XIX і XX ст., коли Керченський музей старожитностей став фотографувати рідкісні предмети археології, що надходили до музею. Пізніше, у 1930–1940-ві рр., колекція поповнювалася випадковими окремими екземплярами. Планомірне, систематичне поповнення цих зібрань починається лише з 1960-х рр., коли археологічний музей був перетворений на історико-археологічний. Поява історичного розділу в структурі музею спричинило формування нових груп зберігання у фондах установи. Однак саме дореволюційний розділ колекції фотографій поповнювався у радянський період досить слабко у силу сформованих тоді політичних тенденцій і певних історичних стереотипів. Найбільш інтенсивне й масове поповнення цієї колекції слід віднести до останнього двадцятиріччя. Шляхи надходження фотознімків різноманітні: етнографічні експедиції, зустрічі зі старожилами міста, покупки у приватних колекціонерів.

Хронологічні рамки колекції охоплюють період від 1880-х до 1920-х рр. Найбільше інтенсивно репрезентований фотовиробами часовий діапазон від середини 90-х рр. XIX ст. й до кінця першого десятиліття XX ст.

Основна маса фотографій — це професійно виконані знімки, зроблені у керченських міських фотоательє Берштейна, Рубанчика, братів Рєзникових та ін. [2]. Приблизно п'яту частину колекції становлять аматорські знімки й фотографії, зроблені у фотомайстернях інших міст Росії. Крім цього, в колекції є кілька десятків фоторобіт (близько 50) хронологічні рамки яких, як і місце їхнього виготовлення, встановити не вдається.

Переважну більшість дореволюційних керченських фотографій можна розділити на дві основні групи: сюжетно-видові фотознімки й портретні фотозображення. До окремої групи можна віднести численні знімки різноманітних музейних предметів з археологічних знахідок Керченського музею старожитностей.

1. Керч, вул. Спіцинська. Будинок Домгера. Фотограф невідомий. Кінець XIX ст.

Кількість робіт, які належать до першої групи — сюжетно-видових, — становить близько 100 одиниць. Серед них тільки видові знімки, на яких зображені різні керченські вулиці, міські райони й квартали, окремі будинки, парки й мальовничі околиці градоначальства. Прикладом таких робіт можуть служити: панорамне фото фортеці Єні-Кале (фотограф невідомий, кінець XIX ст., № 1402); вид вулиці Спіцинської (нині — вул. ім. Кірова, № 1655); досить рідкісний знімок — вигляд лютеранської кірхи (фотограф-аматор Кеппель, 1905 р., № 2098). До таких саме рідкісних фотографій відноситься й знімок із зображенням церковно-парафіяльної гімназії (фотограф невідомий, кінець XIX ст., № 641), вигляд готелю «Лондон» на вул. Воронцовській (нині — вул. ім. Леніна, фотограф невідомий, початок XX ст., № 1629) та ін.

Такого роду фотографії дають можливість не тільки зорOVO уявити, як виглядало місто наприкінці XIX — на початку XX ст., але й простежити процес містобудування, зміни в архітектурному обличчі Керчі цього періоду. Окремі деталі, відбиті апаратом фотографа — вуличні ліхтарі, кінні візки, афшні тумби, покриття доріг і зелені насадження — дають уявлення про рівень міського благоустрою й життя городян південних провінцій Росії на зламі XIX–XX ст.

До сюжетних знімків можна віднести роботи, на яких відбитий вигляд окремих підприємств, цехів, транспортних комунікацій, майстерень; зафіксовані окремі робочі моменти. Серед цієї групи значний інтерес представляють фотографії М. Рубанчика (фотоальбом), присвячені відкриттю первістка керченської

металургії — Керченського металургійного заводу (М. Рубанчик, червень 1900 р., № 2705), фотографія «Будівельні роботи у фортеці» передана в музей А. Михайловою, дід якої був учасником оборони Севастополя 1854–1855р. (фотограф невідомий, 1898 р., № 1384); зображення приватного пароплава грека Мефеніді «Тарас Бульба» на навантаженні у керченському торговельному порту (фотограф невідомий, 1903 р., № 1408), види консервної фабрики й серія фотографій із зображеннями робочих моментів і цехів у будинку нової тютюнової фабрики (фото Белікова, 1915–1920 р., №№ 992, 988, 989 та інші).

У розділі портретних фотографій можна виділити знімки, що запам'ятали групи людей (групові фото) і фотопортрети окремих особистостей.

Прикладом перших можуть служити такі фотороботи як: «Канторські службовці бельгійської компанії в Керчі (М. Рубанчик, початок ХХ в., № 1598), прекрасна фотографія випускників Олександрівської чоловічої гімназії із прізвищами й особистими розписами на паспарту всіх відбитих на знімку (М. Рубанчик, 1904 р., № 1553), «Вихованки дитячого Маріїнського притулку» (брати Резникови, початок ХХ ст., № 4072).

Великий інтерес для дослідників являють наявні в колекції окремі портретні знімки. На деяких з них зображення добре відомих в історії міста осіб: «Настоятель Свято-Троїцького собору протоіерей Станіславський» (М. Рубанчик, початок ХХ ст., № 7697), гласний Міської думи Айваз-Оглу (Беліков, початок ХХ ст., № 6545), фотографія Л. Аркадакської — учасниці одного з перших марксистських гуртків у Росії (М. Рубанчик, початок ХХ ст., № 5465).

У цій же частині колекції можна особливо виділити серію жіночих фотозображень. Ціла галерея виразних жіночих портретів дає можливість створити

2. Канторські службовці бельгійської компанії в Керчі. Фотограф М. Рубанчик, початок ХХ ст.

3. Випускники Олександрівської чоловічої гімназії. Фотограф М. Рубанчик, 1904 р.

узагальнюючий, відчутно-візуальний образ керчанки рубежу XIX–XX ст. — її зовнішності, манер, одягу, зачіски. Серед них — фотопортрет Лідії Мирошникової — дружини керченського купця I-ї гільдії Мирошнікова (М. Рубанчик, початок XX ст., № 5825), «Сестри Артюшкіни» (бр. Рєзнікови, початок XX ст., № 5466), «Олена Дєброва» (М. Рубанчик, кінець XIX ст., № 7056).

Антураж, що доповнює портретні знімки, досить одноманітний у всіх фотографів: крісло, вази із квітами, стовпчики або фрагменти альтанки, на другому плані — драпірування матерією або так звані «задник» — велике панно із зображенням пейзажу. У переважній більшості всі фігури на портретних знімках дуже статичні.

Аматорські знімки, які зустрічаються в колекції, заслуговують на таку саму увагу, як і роботи професійних фотографів. Вони часто програють за композицією сюжету, якістю знімка, але, як правило, живі й дуже динамічні. Фотографі-аматори запам'ятали для нас маловідомі сторінки з життя міста й городян кінця XIX — початку XX ст.: пікніки, сімейні торжества, спортивні змагання. Прикладом таких робіт можуть служити фотографії першої футбольної команди Керчі (фотограф невідомий, 1913 р., № 4864), гімназичного оркестру (фотограф невідомий, 1914 р., № 1176).

Значну частину колекції становлять фотографії археологічних знахідок, що зберігалися в Керченському музеї старожитностей. 35 фотографій із цієї серії зроблені фотографом Берштейном — античні мармурові надгробки, архітектурні деталі (№№ 6139–6141, 5980, 5949 і т. ін.), шістьнадцять робіт належить М. Рубанчику: це, насамперед, знімки, що запам'ятали розкопки К. Є. Думбергом знаменитого «Левиного кургану» (1894 р.), колекція теракот і інших античних предметів (№№ 6189, 6104 і ін.). 42 фотографії виконані майстрами братами Рєзниковими — знімки античного скляного посуду, чорнолакових ваз, мармурових архітектурних деталей, християнських надгробків.

Усього в колекції простежується 13 прізвищ відомих і маловідомих фотографів. Це Шуляцький, Шильдкрет, Берштейн, Рубанчик, Соскін, Беліков, Кєпель, Сімвуді, брати Рєзнікови, Єропкін, Банкін, Жєрмуєнський, Євстаф'єва.

4. Християнський надгробок
VI століття з колекції
Керченського музею
старожитностей. Фотограф
Бєрштейн, початок XX ст.

Роботи Шуляцького в музейній колекції варто вважати найраншими (він почав працювати в місті 1885 р., інтенсивно трудився до кінця 80-х рр. XIX ст.) [3]. У колекції є два фотопортрети, виконані Шуляцьким. Шість разів розпочав діяльність у Керчі 1889 р., його робіт у колекції небагато [4]. Фоторобіт Берштейна в колекційних зборах понад п'ятдесят. Він був різноплановим фотографом. Серед його робіт є портрети городян, краєвиди Керчі, фотографії археологічних предметів [5]. Так само різножанровий є і Михайло Рубанчик. Він почав діяльність у місті як фотограф 1890 р. 1898-го р. Рубанчик відкрив у Керчі власну майстерню [6]. Знімків, що належать фотографові Соскіну, небагато: п'ять одиниць. Мало що відомо й про самого фотографа. Є припущення, що він належав до купецького роду Соскіних, який мешкав у Керчі в другій половині XIX — на початку XX століть. Беліков: у музейних зібраннях його робіт налічується дванадцять. Про самого фотографа практично нічого невідомо. Брати Резникови: їхніх робіт у колекції близько п'ятдесяти; в основному це портрети й знімки музейних предметів. Про них, як і про Белікова, майже нічого невідомо.

Євгеній Федорович Кеппель був фотографом-аматором, спочив 17 вересня 1910 р. «Акцизний чиновник за службою, фотограф-художник за покликанням». Спочатку спеціалізувався на пейзажах. Його знімки не раз удостоювалися спеціальних нагород і медалей. Останні п'ять років працював для Мелек-Чесменського кургану та Археологічної комісії й присвятив себе «винятково відтворенню пам'яток минулого Керчі». У зборах музею збереглося вісім його робіт [7]. Прізвище майстра Сімвуді відоме лише завдяки чотирьом роботам, наявним у колекції музею. Єропкін, Банкін, Жермунський, Євстаф'єва стали працювати з 1914 р. і далі — у 20-ті рр. Їх можна віднести до фотографів «перехідного»

5. А. П. Мирошникова —
дружина керченського купця 1-ї гільдії
Мирошникова. Фотограф М. Рубанчик,
початок XX ст.

періоду. У колекції музею є цікава фотографія роботи Жермунсько-го: «курси червоних командирів» — зйомка зроблена на тлі Кушниковського інституту шляхетних дівиць, де й розміщалися на той час курси. Дата: 1924 р. Пізніше Жермунський і Банкін працювали в трудовій артлі «Фотохудожник»

Фотографії майстрів, що працювали на зламі ХІХ–ХХ ст. (перші дев'ять чоловік з перелічених фотографів) визначаються дуже гарною якістю. Всі вони виконані на паспарту. На паспарту, у більшості випадків, стояло ім'я власника фотоательє або просто фотографа. Так, брати Резникови на початку робили відбиток на паспарту — «Бр. Резникови», потім, на звороті стали ставити додатково чорнильний штамп з аналогічним написом. Пізніше змінили саму назву, й на паспарту їхніх фоторобіт можна прочитати: «Художня фотографія Бр. Резникових. Керч». М. Рубанчик так само робив відбиток на паспарту й додатково ставив штамп чорнилом. Свій «фірмовий знак» Рубанчик іноді проставляв безпосередньо на самому фото з його лицьової сторони. Берштейн свій відбиток мав на паспарту й лицьовій стороні знімка. На звороті ставив штамп прямокутної форми у фігурній віньєтці. Кеппель відзначав фотороботи відбитком на паспарту, де вказувалося: «Є. Ф. Кеппель. Фотограф-аматор».

Зібрання дореволюційних фотографій продовжує формуватися й у цей час. Нові надходження до цієї колекції відбуваються щорічно. Але той фотоматеріал, що уже зібраний, описаний, вивчений і виділений в окрему колекцію, є нашою коштовною культурною спадщиною, що наочно ілюструє маловідомі сторінки історії Керчі, життя й побут городян на зламі ХІХ–ХХ ст.

6. Розкопки «Левиного кургану».
Фотограф невідомий, 1894 р.

1. Група дореволюційних світлин, яка знаходиться на обліку в науково-допоміжному фонді, в цьому огляді не розглядається
2. Хронологічний аналіз колекції потребує додаткового більш копіткого дослідження.
3. Державний архів АРК (далі — ДА АРК). — Ф. 162. — Оп. 2. — Спр. 1699.
4. ДА АРК. — Ф. 162. — Оп. 2. — Спр. 1976 (1889 р.)
5. Там само. — Спр. 3593 (1898 р.)
6. Там само. — Спр. 2159 (1890 р.)
7. Отчет Императорского Одесского общества истории и древностей с 14 ноября 1909 г. по 14 ноября 1910 г. — Одесса, 1911. — С. 29.